

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Перебийніс В.І. Системні та функціональні характеристики мовних одиниць.- Харків: Вісник ХНУ № 635. – 2004. – С. 138–141
2. Андрейчук Н.І. Соотношение семантики фразеологических единиц свободных словосочетаний в современном английском/на материале соматических фразеологических единиц/ Дис.на соискание ученой степени кандидата филол.наук: 10.02.04. – Одесса, 1986. – 211 с.
3. Черхава О.О. Структурно-композиційні аспекти християнських пророцтв// Науковий вісник Волинськ.нац.ун-ту імені Лесі Українки, 2008, № 5. – С. 140–146.
4. Сусов І.П. Коммуникативно-прагматическая лингвистика и ее единицы // Прагматические и семантические аспекты синтаксиса. Калинин: КГУ, 1985. – С. 3–12.
5. Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. Tenth edition principal copyright. 1993.
6. Electronic Text Center: The Bible, King James Version.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олеся Черхава – аспірант кафедри прикладної лінгвістики національного університету “Львівська політехніка”.
Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, лексична семантика.

ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ НІМЕЦЬКИХ СЛІВ-СИМВОЛІВ З ІСТОРИЧНОЮ СЕМАНТИКОЮ

Наталія ЯЩИК (Київ, Україна)

У статті проаналізовано асоціативні ряди німецьких слів-символів з історичною семантикою, отриманих в результаті вільного асоціативного експерименту серед німецьких респондентів. У результаті дослідження виявлено національно-специфічні риси корпусу німецьких слів-символів.

The paper is devoted to the analyses of the associative lines of German symbol words with the historical semantics that were defined as a result of the free associative experiment among German respondents. The national specific features of the corps of German symbol words were defined.

Історія Німеччини, як і історія будь-якої іншої країни, включає в себе різні історичні періоди. Кожний з цих періодів є визначним і несе в собі певне значення для подальшого розвитку країни. Важливі історичні події закарбовуються в пам'яті людей і передаються з покоління в покоління. Постає питання як це відбувається? Таким механізм існує, це і є власне слова-символи. Людина народжується в світі, в якому вже існує різноманітна система символів, які власне репрезентують структуру і правила поведінки індивіда, який хоче бути зрозумілим членами кожної мовної спільноти та досягти мети своєї комунікації.

Кожне слово-символ може накопичувати в своїй семантиці надзвичайно велику кількість інформації, яка відтворюється в свідомості носія мови при називанні чи сприйманні необхідного слова-символу, тому ці слова є накопичувачами та трансляторами народної пам'яті.

Основною особливістю символів в мові є те, що вони відображають реальність в притаманний тільки їм спосіб, створюючи своєрідні значення слова і таким чином можна говорити про особливу мову-символів. Цю мову ми можемо назвати мовою не випадкової багатозначності слів. Спілкування цією мовою здійснюється не на основі мовних знаків, а за допомогою використання специфічних кодів, які є зрозумілими тільки для носіїв мови.

Актуальність теми статті зумовлена недостатнім вивченням в сучасних лінгвістичних студіях німецьких слів-символів з історичною семантикою, які відображають національно-культурну специфіку мовної картини світу німецького народу. Дослідження цих слів-символів дасть нам можливість встановити, які історичні події є важливими для Німеччини, чому вони є настільки вагомими, як німці оцінюють, позитивно чи негативно, свою історію.

Мета та завдання статті – визначення внаслідок вільного асоціативного експерименту корпусу німецьких слів-символів з історичною семантикою, класифікація цих символів відповідно до репрезентованого ними історичного періоду та проведення комплексного аналізу їх асоціативних рядів. Отже, **об'єктом** дослідження є корпус німецьких слів-символів з історичною семантикою, **предметом** – вивчення асоціативних рядів цих слів-символів. **Наукова новизна** полягає в застосуванні методу вільного асоціативного експерименту для отримання німецьких слів-символів та аналізу їх асоціативних рядів.

Аналіз останніх досліджень, присвячених словам-символам, свідчить про те, що у лінгвістиці відомі різні підходи щодо вивчення символів: лінгвокультурологічний, яким займались Ю.М. Лотман [4]; лінгвопсихологічний – О.О. Потебня [6]; семантичний – М.П. Кочерган, О.І. Сімович [3].

В сучасному мовознавстві слова-символи з різних аспектів також досліджують, наприклад: Т.В. Даренська [2], О.В. Манюк [5], В. Калашник та М. Філон [9], Л. Сваричевська [7], Е.С. Гаврилюк [1], Л. В. Супрун [8]. Однак проблема визначення символів з допомогою асоціативного експерименту не є ґрунтовно вивченою, і в сучасних лінгвістичних студіях мало досліджень, пов'язаних з національними та етнічними символами різних народів. А такі наукові роботи є важливим для вивчення іноземних мов, перекладознавства, культурології та країнознавства.

Проводячи асоціативний експеримент серед німецького населення, ми звичайно визначали різні типи символи, але в даній статті ми ґрунтовніше зупинимося на розгляді слів-символів, які відображають історичні події та постаті, що посідають важливе місце в історичному, політичному та культурному житті Німеччини. Перед собою ми ставили завдання визначити, які власне історичні події стали символами Німеччини, а на основі наведених німецькими респондентами асоціацій до названих ними символів, встановити чому саме ці слова мають символічне значення для німецького народу.

В ході дослідження було визначено 50 історичних слів-символів, найпоширеніші з них були: *Mauer* (50), *Hitler* (23), *Krieg* (20), *Einheit* (16), *Wiedervereinigung* (18), *Holocaust* (14), *A. Merkel* (140), *Der 2. Weltkrieg* (14), *DDR* (12), *Nationalsozialismus* (12), *H. Kohl* (10), *Wende* (10), *Geschichte* (8), *Mauerfall* (6), *Reformation* (6), *K. Adenauer* (6), *Das Dritte Reich* (6), *Nazis* (6).

З наведених слів можна виділити загальний символ, який найкраще відображає категорію «історичні символи», а саме слово „*Geschichte*“. До цього поняття були наведені наступні асоціативні реакції: *DDR*, *Karl der Große*, *Wilhelm II*, *Bismark*, *Badische Revolution*, *Imperialismus*, *Wiederherstellung der Einheit*, *KZ*, *der 1. und 2. Weltkriege*, *Luther*, *NS-Diktatur*, *Hitler*, *Mauer*, *Wiedervereinigung*. Даний приклад показує, що історичні символи дають можливість вивчити мовну картину світу німців на діахронічному та синхронічному рівнях. Зібрані в результаті асоціативного експерименту слова ми поділили на наступні групи:

1. слова, пов'язані з історією германців: *Germanen* та з реформацією *Reformation*, *M. Luther*, *Papst*.

2. слова, пов'язані з війною: *Kriege*, *Hitler*, *Faschismus*, *Holocaust*, *Führer*, *Nationalsozialismus*, *2. Weltkrieg*, *das Dritte Reich*, *Nazis*, *Führertreue*.

3. слова, пов'язані з падінням Берлінської стіни та процесом об'єднання Німеччини: *Mauer*, *Wiedervereinigung*, *Wende*, *DDR*, *BRD*, *Himmel über Berlin*, *Stasi*, *1. Mai 1987*, *Wessi/Ossi*, *Mauerfall*, *Einheit*, *Mauerbau*, *deutsche Teilung*, *Gründung BRD*.

4. політичні та історичні постаті Німеччини: *K. Adenauer*, *O. Bismark*, *A. Merkel*, *H. Kohl*, *A. Schwarzer*, *E. Honecker*, *W. Brandt*.

Історія Німеччини починається з германських племен, які були войовничими, вели кочовий спосіб життя та займалися скотарством. При опитуванні німецьких респондентів саме слово „*Germanen*“ як символ Німеччини вживалося дуже часто, тому постає питання, якими бачать германців їхні сучасні нащадки: *Barbaren*, *Schlacht im Teutoburger Wald*, *Otto der Große*, *Magdeburg*, *Tacitus*, *Speere*, *Fell, wild*; *Mann ist Krieger*, *Frau macht Haushalt*.

Важливим в історії Німеччини був також період Реформації, про що свідчать символічні реакції респондентів, які власне і дали нам можливість виокремити серед зібраного корпусу німецьких слів-символів, слова, які безпосередньо характеризують цю історичну віху історії Німеччини: *Reformation*, *M. Luther*, *Papst*, *Protestantismus*. Асоціативні ряди слова-символу „*Reformation*“ показують, яку важливу роль відіграв Мартін Лютер в формуванні не тільки німецької церкви, але й німецької мови: *M. Luther*, *einheitliche Sprache*, *Bibelübersetzung*, *Wartburg*, *Mönchtum*, *alte Sprachen*, *95 Thesen*, *Melanchthon*, *Wittenberg*, *Kirchensteuer*. Синонімічні асоціації навели німецькі респонденти і до слова-символу „*M. Luther*“: *Bibelübersetzung*, *geistliche Erneuerung*, *glauben*, *Volksemanzipation*, *Segen*, *Trennung der Kirche*, *Thesen*, *Wartburg*, *Reformationstag*, *Kreuzzüge*.

До цієї групи слів ми віднесли також слово „*Papst*“, щоб продемонструвати, які ж асоціації є в німців стосовно цього поняття і ми встановили, що асоціативні ряди носять нейтральну конотацію: *Benedikt XIV*, *Vatikan*, *Kirchenoberhaupt*, *Kardinal Ratzinger*, *Katholizismus*, *konservativ*, *Rom*, *Kirche*.

Група слів-символів, пов'язаних з війною, свідчать про те, що Перша та Друга світові війни відіграли особливу роль в історії Німеччини, адже ці історичні події вплинули на її подальший розвиток. Саме тому слова, пов'язані з війною стали символами для німецького населення. Поняттям, яке об'єднує всі інші слова даної групи є власне слово „**Krieg**“, асоціативні ряди якого можна поділити на три підгрупи:

- назви війн (*Der 1. und 2. Weltkrieg, Dreißigjähriger Krieg, Kriegssituation in der Welt*);
- події Другої світової війни (*Hitler, Wehrmacht, Waffen-SS, Opfer, Nationalsozialismus*);
- ставлення до війни (*Schuld, Leiden, Schmerz, Tod, Hass, Auseinandersetzung*).

Німецьких респондентів виділяють словосполучення „**der zweite Weltkrieg**“ в окремий символ, до якого наводять такі асоціації, як *Hitler, Polen, schwarz-weiß, Stalingrad, Invasion, Schuld, Juden, Russland, Allierte, Zerstörung, Trümmerfrauen, Blitzkrieg*.

Відомою постаттю воєнних років був Гітлер. Асоціативні ряди до цього символу демонструють, як зовнішні особливості цієї постаті, ставлення до неї: *kommische Stimme, Schnauzbart, klein, böser Blick, besessen, verhaßt*, так і події війни, з якими Гітлер безпосередньо був пов'язаний: *SS, Wehrmacht, 1945, der 2. Weltkrieg, Nationalsozialismus, Hakenkreuz, Holocaust, Juden, „Mein Kampf“, NSDAP*. Варто зазначити, що німецькі респонденти поряд з Гітлером виділили як символ також слово „**Führer**“, асоціативні реакції до якого містять синонімічні поняття з асоціаціями до слова „**Гітлер**“. А також до символів було віднесена і загальна назва прихильників Гітлера – „**Nazis**“, наведені асоціації до цього поняття відображають негативне ставлення німців до діяльності нацистів: *Hitler, dumm, Rassismus, Juden, schlecht, Trinker, Bier*.

Провідне місце серед другої групи історичних символів Німеччини займає також слово-символ „**Holocaust**“. Найпоширенішими асоціаціями до цього поняття є *Juden, Auswitz, KZ, Schuldkomplex, erinnern*, серед інших понять були названі також *Gaskammern, Verbrennen, Eichmann, Hitler, der 2. Weltkrieg, Vernichtung, Mahnung, Völkermord, Faschismus, Debatten*.

Поряд з подіями та постатями Другої світової війни німецькими респондентами були наведені два політичні терміни – „**Faschismus**“ та „**Nationalsozialismus**“, асоціативні ряди яких дають найповнішу характеристику другої групи історичних символів, а також відображають ставлення німецького населення до жакливих подій, які стали невід'ємною частиною історії Німеччини: *Hitler, Vertreibung, Schrecken, Verderben, Elend, Armut, schwarz, Abmagerung, Juden, Manipulation, dunkles Kapitel der deutschen Geschichte*.

Післявоєнний поділ Німеччини на ФРН і НДР не міг не відобразитись в символічних реакціях німців, адже в кожній з цих частин Німеччини була своя історія політичного та економічного розвитку, які часто не співпадали. Тому між представниками Східної та Західної Німеччини було багато відмінностей, які відображались в непорозуміннях і негативному ставленні один до одного. Серед німецьких опитаних „**DDR**“ як символ Німеччини зустрічався набагато частіше ніж „**BRD**“. З цим словом пов'язані такі асоціації, як *Russen, hässliche Klamotten, schwarz-weiße Fotos, alle haben Arbeit, Mauer, Grenze, Kontrolle, Kommunisten, Gleichheit, Zwang, Unzufriedenheit, Sozialismusexperiment, Trabbi, Schwarzmark, Ostberlin*. Наведені асоціації відображають політичний устрій та соціальне становище жителів цієї частини Німеччини. Ще одним символом Німеччини, який характеризує політичну ситуацію в НДР, є „**Stasi**“. Асоціації до цього слова: *Polizei, Geheimnis, Überwachung, Christa Wolf, Wanzen*, показують особливості діяльності цієї організації, яка займалася переслідуванням інакодумців режиму, підслуховуванням їхніх розмов, знущанням і катуванням людей, а також ці асоціації відображають пам'ять німецького народу про таких людей як Кріста Вольф і її однодумців, які осмілились протистояти тогочасній владі і пожертвували заради цього своїм життям. До цього періоду можна віднести, ще один символ „**Mauerbau**“, який представлений такими асоціативними полями: *1961, E. Honecker, Sowjetunion, Panzer, Nacht, Nebel*.

Асоціативні реакції стосовно „**BRD**“ мають позитивнішу конотацію ніж „**DDR**“: *Demokratie, 1949, K. Adenauer, Parteienvielfalt, Freiheit, Einheit, Mauer, WV*. Дані асоціативні

реакції підкреслюють демократичність політичного життя НДР на відміну від іншої частини Німеччини. Різниця в політичному, економічному та соціальному розвитку двох частин Німеччини призвела до появи двох представників однієї нації „Ossi“ та „Wessi“, і ці два поняття стали одним символом для німців, який викликає в них такі асоціації як *Westen: reich, kapitalistisch, Osten: arm, sozialistisch, Einkommensunterschiede, politische Unterschiede, unterschiedliche Mentalität*.

Як було зазначено, серед слів-символів, отриманих внаслідок вільного асоціативного експерименту, було зібрано багато слів, пов'язаних з падінням Берлінської стіни і об'єднанням Німеччини. Найпоширенішими серед них були „Mauer“, „Mauerfall“, „Wende“ та „Wiedervereinigung“.

Наведені асоціативні реакції до слова-символу „**Mauer**“ можна поділити на такі асоціативні зони:

- асоціації, пов'язані з падінням Берлінської стіни (*DDR, BRD, Luftbrücke, sowjetische Besatzungszone, Blockade, Barbarei, Kampf um Einigung, Montagsdemos, Wende*),
- асоціації, пов'язані з об'єднанням Німеччини (*Wiedervereinigung, „Wir sind ein Volk“, Mauerfall, Einigung*),
- асоціації, пов'язані з різним розвитком двох частин Німеччини (*Ossi/Wessi, unterschiedliche Entwicklung zweier Deutschlands, schwieriges Zusammenwachsen, Soziale Schere, Fabriken in Osten*).

Поряд з „**Mauer**“ серед опитаних німецьких респондентів було багато символічних реакцій, пов'язаних з словом-символом „**Mauerfall**“, яке асоціюється з такими поняттями як *WV, Hoffnung, Trabbi, Freude, Verwestlichung, Einheit, 1989-1990, H. Kohl, DDR/BRD, 20 Jahre, „Wind of change“, Einbindung, Probleme, Geld*; та словом-символом „**I. Mai 1987**“, яке характеризується такими асоціативними рядами: *Revolution, Kreuzberg, Hausbesetzung, Straßenschlacht, Punkbewegung*.

До слів „**Wende**“ та „**Wiedervereinigung**“ німецькі респонденти навели ряд синонімічних асоціацій: *DDR, BRD, Gorbatschow, H. Kohl, Tag der Einheit, Mauerfall*. Крім наведених асоціативних рядів до „**Wiedervereinigung**“, можна додати ще *Freude, Freiheit, Überwindung der Teilung, Sicherheit in Europa, innerdeutsche Probleme, Zusammenbruch des Sozialismus, Trabbi, Solidaritätszuschlag, Neubeginn*. Дані асоціативні ряди мають переважно позитивну конотацію і відображають перспективні зміни в історичному житті Німеччини. Однак досліджуючи асоціативних реакцій до слова-символу „**Einheit**“, ми виділили асоціативні ряди як з позитивною (*Wiedervereinigung, nationales Zusammenwachsen, Vergangenheitsbewältigung, Reisefreiheit, Berlin*), та і негативною конотаціями (*Spaltung, soziale Differenzierung, Zwietracht, räumliche Disparitäten, Wessi/Ossi Syndrom, unterschiedliche gesellschaftlich-politische Denk- und Verhaltensweise, Vernichtung nutzbarer Wirtschafts- und Wissenschaftspotenziale, Arbeitlosigkeit, Zukunftsängste der jüngeren Generation*), що показує складний шлях, який пройшла Німеччини для досягнення єдності та такого рівня розвитку, який вона має на сьогоднішній день.

Серед німецьких слів-символів було наведено низка історичних та політичних постатей Німеччини, тому до цієї групи були віднесені *K. Adenauer, O. Bismark, A. Merkel, H. Kohl, A. Schwarzer, W. Brandt*. Ці особистості є представниками різних історичних періодів, але в кожному з них вони посідали значне місце і тому стали в свідомості німців символічними.

Отто фон Бісмарк – є, безумовно, визначною особистістю в Німеччині, на його честь збудовано багато пам'ятників, його ім'я носять різні організації, цій постаті присвячено багато наукових праць. Тому не дивно, що саме це ім'я стало одним із символів Німеччини і викликає в німців асоціації, які мають позитивну конотацію: *deutsch-französischer Krieg, deutsches Kaiserreich, Sozialgesetze, Verbesserung des Lebensstandards, Zivilehe, Einheit, Führung zur Weltmacht*.

Позитивне ставлення німців демонструють асоціативні реакції до ще одного визначного політичного діяча Німеччини, а саме Конрада Аденауера: *internationales Vertrauen, Integration in Westen, Wiederaufbau, Führungsperson, Neuanfang, Kanzler, Wirtschaftswunder, Gründervater, Politiker*. Для німців він є відомим політиком, який сприяв

економічному розвитку держави та її інтеграції в європейську спільноту. Не менш важливу роль поряд з названими вище політиками відіграє для німецького населення постать Віллі Брандта, якого вони часто порівнюють з Джоном Кеннеді, і який для них є прикладом справжнього політика та прихильника демократії: *Vorbild, Kanzler, Sozialdemokratie, Ostpolitik, „Mehr Demokratie wagen“, Nobelpreisträger*.

На відміну від названих вище особистостей, Гельмут Коль викликав в німців як позитивні, так і негативні асоціації: *Kanzler, lange Amtszeit, dick, spricht kein Englisch, CDU, Wende, Betrug, DDR, Lügner, Beschützer von Straftätern, „Ehrenwort“, WV*.

Дані опитування показали, що сьогодні найчастіше серед названих німецькими респондентами слів-символів, які позначають політичні постаті, зустрічається ім'я канцлера Німеччини Ангели Меркель. Оскільки ця особистість посідає важливе місце в сучасному політичному житті країни, з нею пов'язано ряд асоціативних реакцій, найчастотнішими з яких є *Bundeskanzlerin, Frau, CDU, Regierung, Wahl*, а також *Meklenburg-Vorpommern, Große Koalition, Physik, Landtag, Bundestag, Gesicht, Haarschnitt, Stimmenimitatorin, Brandt, Schmidt, Außenpolitik, konservativ, sympatisch, Frisur, TV Duell*. Крім слова „*A. Merkel*“ в свідомості німців існує синонімічне слово-символ „*Kanzlerin*“, яке має з першим спільні асоціативні ряди: *DDR, Feminismus, Physik, evangelisch, Große Koalition, Bundestag, Merkel, Demokratie, BRD*.

Поряд з наведеними вище політичними діячами Німеччини, до цієї групи ми віднесли також „*Alice Schwarzer*“, яка є символом феміністичного руху в Німеччині, а також засновницею і видавницею журналу Емма: *Feministin, Brille, „Emma“, große Klappe, TV-Auftritte*.

Висновки. В ході дослідження ми визначили корпус слів-символів з історичною семантикою, прокласифікували їх відповідно до історичних подій, які вони позначають та, на основі наведених німецькими респондентами асоціацій, проаналізували символічні значення даних слів. Дослідження показало, що асоціативні ряди слів-символів не збігаються з їхніми семантичними характеристиками, зафіксованими в словниках. Вони носять більш глибинний характер, тому дозволяючи дослідникам цього явища визначити етнокультурну специфіку цих слів та наблизитись до розуміння мовної картини світу німецького населення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гаврилюк Е. С. Рослина символіка в контексті української календарної обрядовості: проблема семантико-функціонального аспекту [Текст]: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.07 / Гаврилюк Елеонора Євгенівна; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1999. – 18 с.
2. Даренська Т. В. Український образ світу в ключових символах поетичної творчості Тараса Шевченка [Текст]: Дис... канд. філос. наук: 09.00.12 / Даренська Тетяна Володимирівна; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Центр українознавства. – К., 2002. – 194 с.
3. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу [Текст] / М.П. Кочерган // Мовознавство. – К., 2004 – № 5–6 – С. 12–22.
4. Лотман Ю. М. Семиосфера [Текст] / Ю. М. Лотман – С.-Петербург: Искусство-СПБ, 2000. – 704 с.
5. Манюк О. В. Проблема символів в філософії Г.С.Сковороди [Текст]: Дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / Манюк Олександр Валерієвич; Днепропетровский гос. ун-т. – Дніпропетровськ, 2000. – 183 с.
6. Потебня А. А. О некоторых символах в славянской народной поэзии [Текст] / А. А. Потебня. – Х., 1860. – С.8
7. Сваричевська Л. Ю. Прогнозування символізації лексичних значень у зіставному аспекті. Проблеми зіставної семантики [Текст] / Л. Ю. Сваричевська // Зб. наук. праць. – К., 2001. – № 5. – С. 127–130.
8. Слова-символи їх лінгвохарактеристика [Електронний ресурс] / Супрун Л. В. Режим доступу: www.confcontact.com.
9. Українські вербальні символи як чинник національно-культурної самоідентифікації [Електронний ресурс] / Калашник В., Філон М. Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/text>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Ящик – аспірант кафедри германської філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Наукові інтереси: лексикологія німецької мови, когнітивна лінгвістика.